

Dennis Dutton. *The Art Instinct. Beauty, pleasure, and human evolution.* Bloomsbury. Vertaald door Pim Lukkenaer als *Art Instinct. Zit kunst in onze genen?* Nieuw Amsterdam

Zolang als de mens bestaat heeft hij verhalen verteld, dingen versierd en uitgebeeld, gezongen, gedanst en gemusiceerd. Maar kun je ook zeggen dat de mens altijd kunst heeft gemaakt? Dat ligt er maar aan wat je onder kunst verstaat. Het begrip ‘kunst’ (enkelvoud) met de specifieke – kwalitatieve – betekenis die we eraan plegen te hechten is van betrekkelijk recente oorsprong. De simpele vraag ‘Is Gerard Joling kunst?’ zou pakweg vóór 1800 door niemand zijn begrepen, ook als men wel vertrouwd was geweest met deze populaire vedette.

Het woord ‘kunst’ bestond al wel, maar dat betekende zoiets als vaardigheid of kunde; het werd bovendien vooral in de meervoudsvorm gebruikt en kon dan evengoed op wiskunde of welsprekendheid slaan als op schilderkunst of poëzie. Het begrip kunst in zijn kwalitatieve, bijna sacrosancte betekenis is een product van de Romantiek, net zoals ons hele moderne artistieke en literaire besef. Wie dit begrip in universele zin gebruikt, ontkomt niet aan anachronistische vertekening.

Dennis Dutton, hoogleraar filosofie van de kunst aan de universiteit van Canterbury, Nieuw Zeeland, heeft daar kennelijk geen problemen mee, want hij beschouwt kunst als iets wat altijd en overal kan worden aangetroffen. Ten onrechte doen (post)moderne antropologen alsof ‘kunst’ iets westers zou zijn, vindt Dutton; kunst is van alle tijden en alle volkeren, en ligt verankerd in een universele menselijke natuur. Ziedaar de belangrijkste stelling van zijn veel besproken boek *The Art Instinct*, waarin deze menselijke natuur wordt verrijkt – met dank aan Darwin en aan Steven Pinker, auteur van *The Language Instinct* – met een ooit in de prehistorie langs evolutionaire weg gevormd ‘kunstinstant’.

Of zo’n instinct echt bestaat, weet ook Dutton niet met absolute zekerheid te zeggen; nader onderzoek van genen en hersenen zou uitsluitend moeten geven. Maar met behulp van de evolutionaire psychologie meent hij wel te kunnen verklaren waarom mensen zo dol zijn op – bijvoorbeeld – het vertellen en aanhoren van verzonnen verhalen. Veel variatie kent het darwinisme niet in zijn verklaringen. Dus die verhalen moeten of onze kansen in de natuurlijke selectie hebben vergroot, of onze kansen in de seksuele selectie. En inderdaad, voor beide mogelijkheden blijkt wat te zeggen. Het kunstenaarschap is dus een menselijk equivalent van de pauwenstaart die Darwin slapeloze nachten bezorgde, totdat hij op het idee van de seksuele selectie kwam.

Het zou allemaal heel goed kunnen. Mensen zijn culturele én natuurlijke wezens. Dus als de mensheid, wat niemand zal bestrijden, altijd en overal heeft gezongen, gedanst en verhalen verteld, dan is het niet zo gek om te veronderstellen dat dit het gevolg is van een natuurlijke aanleg. Of zoals Dutton het wil, van een in het Pleistoceen gevormd ‘instinct’.

Minder vanzelfsprekend lijkt me zijn voorstel om dit alles uitdrukkelijk ‘kunst’ te noemen. Mensen mogen dan allen dezelfde natuur hebben, ze hebben

beslist niet dezelfde cultuur en juist daarbinnen krijgt wat Dutton kunst noemt zijn – zeer uiteenlopende – functie en betekenis. Culturen zijn per definitie historisch van aard, ze beslaan een binnen het kader van de evolutie (die alleen in millennia rekent) lachwekkend korte tijd, met als gevolg dat de evolutieer er alleen in zeer globale zin iets over kan zeggen.

Dutton heeft zich door deze handicap niet laten ontmoedigen en hij somt een aantal algemene kenmerken op van die door hem bedoelde kunst: onder meer direct plezier, vaardigheid, stijl, representatie, expressieve individualiteit, denkbeeldige ervaring. Dat hij op deze manier hetgeen hij zou moeten bewijzen (namelijk dat ‘kunst’ universeel is), al bij voorbaat in de definitie beslist, moeten we dus maar voor lief nemen.

Dat wordt alleen minder eenvoudig als Dutton sommige reële verschillen tussen culturen wegmoffelt. Bijvoorbeeld door te betogen dat de Papoea's met wie hij op Nieuw-Guinea heeft kennisgemaakt, wel degelijk ‘expressieve individualiteit’ kennen omdat ze verschillen in vakmanschap honoreren – alsof dat hetzelfde zou zijn als de moderne westerse gedachte (die hij zelf elders in zijn boek blijkt aan te hangen) dat een kunstenaar in zijn werk zijn individualiteit uitdrukt.

Dutton heeft zich uitvoerig in de prehistorie verdiept, de historie daarentegen wordt door hem schromelijk verwaarloosd. Wie meent dat we op grond van het religieuze en ceremoniële karakter van veel zogenaamde ‘primitieve kunst’ moeten concluderen dat ‘ons kunstbegrip’ hier ontbreekt, krijgt van Dutton te horen dat Giotto's schilderijen toch ook een belangrijke religieuze functie hadden. Dat valt moeilijk te ontkennen, maar ook Giotto is uiteraard geen ‘kunst’ in de moderne betekenis van het woord. Wel in de zeer ruime betekenis die Dutton hanteert; kunst is bij hem zelfs zo'n ruim begrip dat ook Gerard Joling erbinnen valt, al weet ik niet zeker of Dutton (die vooral een zeer ‘klassieke’ smaak etaleert) daar erg blij mee zal zijn.

Toch is het in dit boek niet alles ruimhartigheid wat de klok slaat, integendeel. Dutton heeft namelijk een geheime agenda, die pas geleidelijk wordt geopend. En dan krijgt zijn ogenschijnlijk neutrale kunstbegrip opeens de trekken van een polemisch wapen, terwijl de darwinistische verklaring verandert in een strenge norm, waarmee onder meer de zuiver abstracte kunst, *Finnegan's Wake*, Duchamps *readymades* en Schönbergs atonale muziek buiten het rijk van de ware kunst worden gestoten, als een ‘verkeerde richting’.

Dat roept de vraag op waarom men die richting dan toch is ingeslagen. Een antwoord blijft uit, maar Dutton is wel zo verstandig om nu niet Darwin te hulp te roepen en het modernisme te verklaren als een onbedoeld bij-effect van een andere evolutionaire ‘aanpassing’, te vergelijken met de mannelijke tepel of het vrouwelijke orgasme. Want als dit modernisme net zo lang zou blijven bestaan, dan zijn we er voorlopig nog niet vanaf. En dat is toch wat Dutton lijkt te willen.

Belangrijker is de vraag waarom Duchamp, Joyce en Schönberg niet deugen. Alleen omdat Dutton niets met hen opheeft? Of omdat de massa hen niet lust? Het heeft er de schijn van dat dit laatste Duttons voornaamste argument is. Volgens hem stelt de menselijke natuur zelf grenzen aan wat als kunst kan worden

gewaardeerd en wat niet. En dat betekent, even doorgeredeneerd, dat wat de meeste mensen het meest waarderen ook de beste kunst zou zijn: het darwinisme in dienst van een esthetisch populisme! Dutton zit er dicht tegenaan, maar schrikt uiteindelijk toch terug voor deze consequentie, ook al gaat dat ten koste van de consistentie van zijn betoog.

Een van de problemen met het darwinisme in de esthetica is dat het geen onderscheid kan maken tussen kunst en kitsch. Welnu, precies dat probeert Dutton in zijn laatste hoofdstuk juist wèl te doen. Hoe? Door de ware 'hoge' kunst afhankelijk te maken van enkele criteria (complexiteit, ernst, urgentie, distantie tot simpel amusement) die niet onzinnig zijn, maar die niets meer te maken hebben met de universele menselijke natuur waaraan hij zijn kunstbegrip in eerste instantie had opgehangen.

Dutton gebruikt deze menselijke natuur om wat hem in de moderne kunst tegenstaat met Darwins zegen de laan uit te sturen, maar omdat hij niet als cultuurbarbaar te kijk wil staan, zet hij als het zo uitkomt zijn hele theorie ook weer even makkelijk in de ijskast. Zoiets maakt, om het zacht uit te drukken, geen sterke indruk.

(NRC Handelsblad, 18-9-2009)